

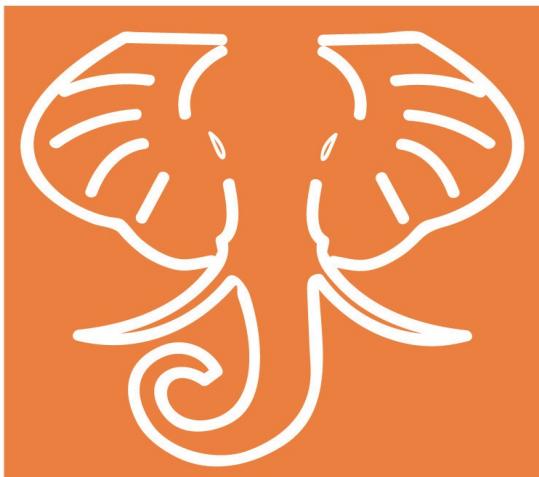
Útlendur her á Íslandi / Friðrik Haukur Hallsson.

Friðrik Haukur Hallsson.

Reykjavík : Samtök Herstöðvaandstæðinga, 1973.

<http://hdl.handle.net/2027/wu.89017681123>

HathiTrust

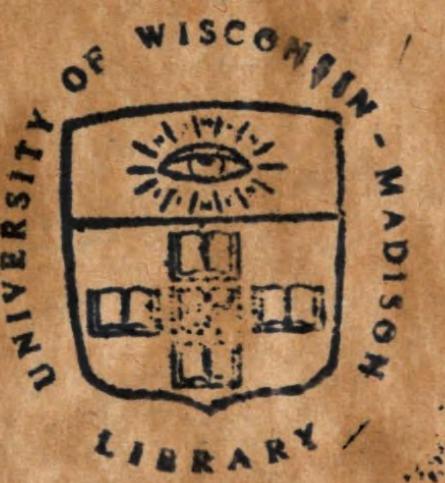
www.hathitrust.org

Creative Commons Attribution

http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-3.0

This work is protected by copyright law (which includes certain exceptions to the rights of the copyright holder that users may make, such as fair use where applicable under U.S. law) but made available under a Creative Commons Attribution license. You must attribute this work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work). Please check the terms of the specific Creative Commons license as indicated at the item level. For details, see the full license deed at <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>.

DL
375
.F74
1973

FRIÐRIK HAUKUR HALLSSON

Útlendur her á Íslandi

2. útgáfa

SAMTÖK HERSTÖÐVAANDSTÆÐINGA

REYKJAVÍK 1973

Káputeikning: Hildur Hákonardóttir

Prentsmiðja Björns Jónssonar — Akureyri 1973

11
375
.F 74
1743

FORMÁLI

Samtök herstöðvaandstæðinga urðu til vorið 1972, og þá fyrst í Reykjavík, en síðan hefur starfsemi þeirra borit um út um land.

Fyrsta verkefni samtakanna var að efna til mótmælagöngu og útifunda gegn herstöðvum á Íslandi 11. júní 1972. Fyrir fjöldaaðgerðirnar 11. júní var gefið út merki herstöðvaandstæðinga, og hefur þetta merki verið selt á vegum samtakanna síðan.

Á vegum samtakanna hefur verið skipulagt starf nokkurrá áhugamannahópa um ýmsa þætti herstöðvamálsins. Í desember 1972 efndu samtökin til fjölmennrar ráðstefnu í Félagsheimili stúdenta í samvinnu við nokkuð stúdentasamtök. Höfuðtilgangur hennar var að safna saman röksemendum herstöðvaandstæðinga og freysta ráðir félaga og stuðningsmanna.

Í janúar 1973 beittu samtökihéð fyrir því að halldin var önnur ráðstefna um herstöðvamálo; og var að henni aðallega fjallað um skipulagsmál- og næstu verkefni samtakanna. Þar var m. a. samþykkt eftirfarandi stefnuvirlýsing:

„Markmið Samtaka herstöðvaandstæðinga er afnám herstöðva á Íslandi. Samtökin stefna að því að sameina til starfa alla þá, sem vilja vinna að þessu markmiði. Baráttuaðferðir og röksemadir einstakra hópa geta verið mismunandi, og má slíkt ekki verða til sundurþykkis.“

Samtök herstöðvaandstæðinga hafa oft látið til sín heyra á almennum vettvangi með ályktunum og samþykkt-

um, gerðum á ráðstefnum og á fundum miðnefndar. Hafa þau lagt kapp á það að minna almenning á þau fyrirheit í herstöðvamálunum, sem gefin eru í málefnasáttmála þeirrar ríkisstjórnar, er mynduð var 14. júlí 1971: „Varnarsamningurinn við Bandaríkin skal tekinn til endurskoðunar eða uppsagnar í því skyni, að varnarliðið hverfi frá Íslandi í áföngum. Skal að því stefnt, að brottför liðsins eigi sér stað á kjörtímabilinu.“ Samtökin styðja það, að þetta verði framkvæmt og fagna öllum aðgerðum í þá átt, að herstöðvar á Íslandi verði lagðar niður.

Til að varpa nokkru ljósi á stjórnmálaþróun síðustu ára á Íslandi, þykir hlýða að tilgreina nokkrar fleiri málsgreinar úr fyrrgreindum stjórnarsáttmála. Eru þær einnig til vitnis um þá miklu breytingu, sem orðið hefur í alþjóðamálum og oft er kennd við endalok „kalda stríðsins“, en meginnefni bæklingsins tekur ekki til hennar.

„Hafa skal sérstaklega nán tengsl við Norðurlandabjóðirnar. Innan Sameinuðu þjóðanna og annars staðar á alþjóðavettvangi ber Íslandi að styðja fátækjar þjóðir til sjálfsbjargar og jafnréttis við efnaðar þjóðir. Ríkisstjórnin beitir sér fyrir jöfnum rétti allra þjóða Ríkisstjórnin leggur áherzlu á frelsi og sjálfsákvörðunarrétt allra þjóða og fordæmir því hvarvetna valdbeitingu stórvelda gegn smáþjóðum.

Ríkisstjórnin telur að vinna beri að því að draga úr viðsjám í heiminum og stuðla að sáttum og friði með auknunum kynnum milli þjóða og almennri afvopnun, og telur, að friði milli þjóða væri bezt borgið án hernaðarbandalaga. Ágreiningur er milli stjórnarflokkanna um afstöðuna til aðildar Íslands að Atlantshafsbandalaginu. Að óbreyttum aðstæðum skal þó núgildandi skipan haldast, en ríkisstjórnin mun kappkosta að fylgjast sem bezt með

þróun þeirra mála og endurmeta jafnan stöðu Íslands í samræmi við breyttar aðstæður. Ríkisstjórnin er samþykk því, að boðað verði til sérstakrar öryggisráðstefnu Evrópu.“

Samtök herstöðvaandstæðinga hafa fylgzt og fylgjast vel með framvindu utanríkismála Íslands og alþjóðamála. Einnig hafa þau nánar gætur á landhelgismálinu, þar sem þar er um brýnt sjálfstæðismál að ræða, sem hlýtur að styrkja þá stöðu að Íslendingar losi sig við erlendan her.

Þegar þetta er ritað, í febrúar 1973, er skipulag sambakanna svofellt: Við hlið miðnefndar í Reykjavík starfar framkvæmdanefnd, sem sér um daglegan rekstur. Úti um land hafa sums staðar verið myndaðar héraðsnefndir og er hreyfing á því máli. Svæðisbundnar nefndir standa í sambandi við miðnefnd. Samtökin hafa skrifstofu í Reykjavík og starfsmann að hluta.

Meginefni þessa bæklings er ritgerð, sem Friðrik Haukur Hallsson — nú nemi við þjóðfélagsfræðinámsbraut Háskóla Íslands — samdi veturninn 1971—72 í Menntaskólanum á Akureyri. Þjóðmáladeild Hugins við M.A. gaf ritgerðina út á sl. hausti, og hefur hún og höfundur leyft endurprendun hennar á vegum Samtaka herstöðvaandstæðinga. Vænta samtökin þess, að margir geti sótt nokkurn fróðleik um herstöðvamálið og baráttu herstöðvaandstæðinga í þetta kver.

Samtök herstöðvaandstæðinga.

INNGANGUR

Ég reyni að gera samspil útlends hers og þjóðar nokkur skil.

Þetta er tilraun til að leggja góðum málstað lið.

Ég dred ekki dul á það, að ég er eindreginn herstöðvandalstæðingur. Einnig er ég á móti veru Íslands í hernaðarbandalagi. Ég reyni ekki á neinn hátt að leyna þessari afstöðu minni, nema síður sé.

Hitt er svo annað mál, að ég reyni í hvívetna að hafa það, sem sannast er í hverju máli. Ég reyni að meðhöndla allar heimildir með þeirri virðingu, sem þeim ber. Óþarf er að taka fram, að ég leitaði heimilda sem víðast, svo sem nauðsynlegt er, ef hið sannasta á að koma fram.

E. t. v. fer ég einhvers staðar með rangt mál, en þá er það ekki með vilja gert. Ef svo sannast, þá er auðvitað skylt að hafa það heldur, er sannara reynist, eins og Ari kvað forðum.

1. Í gini brezka ljónsins

FYRSTI HLUTI

Ýmsir vindar gnauðuðu á áratugunum eftir fyrri heimsstyrjöldina. Ísland, sem lengstum hafði verið einangrað frá umheiminum, barst nú óðfluga inn í hringiðu velferðar og vestrænnar menningar. Kreppan fyrst upp úr 1930 og síðan stríðið 1939.

Þrátt fyrir ömurlegt ástand innanlands, efnahagslega séð, var andleg reisn Íslendinga að ná hápunktí. Ísland varð fullvalda 1918 og þjóðin var sameinuð í áframhaldandi frelsisbaráttu. Djörfung og glæsibragur aldamótamannanna mun seint líða úr minni þjóðarinnar. Íslendingar voru óðum að láta af hinu forna göngulági, hoknir í hnjanum og bognir í baki. Nei, nú gengu menn keikir mjög og horfðu djarft „götuna fram eftir veg.“

Þess var skammt að bíða, að andlegri uppreisn fylgdi efnahagsleg uppbygging til sjávar og sveita.

Senn leið að sambandsslitunum við Danmörk, og óskin, sem syngur og klingir í huga hvers frelsisunnandi Íslendinga „Svo aldrei framar Íslands byggð / sé öðrum þjóðum háð,“ var senn að rætast.

1.1 Í gini brezka ljónsins

En óskin sú rættist aldrei.

Síðari heimsstyrjöldin skall á með eldingum svo ógurlegum, að jafnvel spjöld íslenzkrar sögu sviðnuðu. Af-

leiðingar stríðsins áttu eftir að hafa veruleg áhrif á þjóðlíf Íslendinga, sem og svo margra annarra þjóða. Slæm áhrif, náttúrlega, enda ekki til stríðs stofnað með það fyrir augum að hafa svo sem góð áhrif á neitt, nema þá, ef vera kynni, pyngju auðmannanna og andlega heilsu geðveikra valdhafa.

Árin fyrir heimsstyrjöld kom greinilega í ljós áhugi erlendra ríkja á Íslandi. Það sýna m. a. heimsóknir sendinefnda frá Þýzkalandi, Bretlandi, Bandaríkjunum o. fl. ríkjum. Einnig voru nokkuð tíðar skyndiheimsóknir vígvéla (lofts og lagar) frá ýmsum löndum. Áhugi þessi var vafalaust sumpart af hernáðarlegum toga spunninn, enda var fylgja þess, er koma skyldi, farin að valsa víða um.

Þýzkaland fór mjög ákveðið fram á lendingarleyfi fyrir þýzkar flugvélar og beitti umtalsverðum þrýstingi í því sambandi, en var synjað. Vakti þessi einarðlega afstaða íslenzku ríkisstjórnarinnar mjög mikla athygli erlendis. Hafði ríkisstjórnin greinilega stuðning landsmanna í því að afsala engum landsréttindum til erlendra aðila.

Svo skall stríðið á þann 1. sept. 1939. Hersveitir nazista fóru fljótt og víða yfir og gerðu innrás í Danmörk og Noreg 9. apríl 1940. Sama dag sendi brezka ríkisstjórnin þeirri íslenzku bréf, þar sem sú skoðun er látin í ljós, að „aðstaða Íslands sé orðin viðsjárverð“;¹⁾ síðan er farið fram á tilslakanir af hálfu Íslendinga og leyfi til landgöngu brezka hersins.

Í svarbréfi utanríkisráðuneytisins (dagsett 11. apríl) segir m. a.: „Aðstaða Íslands er hinsvegar sú, að þegar sjálfstæði Íslands var viðurkennt 1918, lýsti það yfir ævarandi hlutleysi og er auk þess vopnlaust. Ísland vill

¹⁾ Gunnar M. Magnúss.: Virkið í Norðri I, bls. 48.

því hvorki né getur tekið þátt í hernaðarlegum aðgerðum eða gert bandalag við nokkurn hernaðaraðila.“²⁾

Hér birtist okkur ómenguð afstaða hins fullvalda ríkis. Engir asnar klyfjaðir gulli höfðu farið inn fyrir borgarmúra ríkisins — ennþá. Engin vantrú á land og þjóð. Hér voru það reisn og sjálfsvirðing, sem sátu í fyrirrúmi.

Mánuður líður, og föstudagurinn 10. maí 1940 rann upp. Tilkynningu var dreift um Reykjavík, undirritaðri af yfirforingja í brezka hernum. Í henni stóð, á bjagaðri íslenzku, að Englendingar væru komnir til að „verja Íslandi örlög, sem Danmörk og Norvegur urðu fyrir,“³⁾ og til að vera á undan Þjóðverjum. Í lok tilkynningarinnar var landinn beðinn afsökunar á þessu ónæði!

Einnig var það áréttæð við íslenzk yfirvöld, fyrst munnelega og síðan skriflega, að herinn myndi tafarlaust hverfa brott, þegar stríðinu lyki.

Íslenzka ríkisstjórnin lét samdægurs afhenda brezka sendiherranum orðsendingu, þar sem „ofbeldi því, sem hinn brezki herafli hefur framið,“⁴⁾ var kröftuglega mótmælt, en án árangurs.

Pannig fótumtróð hið virðulega brezka heimsveldi sjálfsákvörðunarrétt smáríkis, enda Bretar þekktir fyrir ýmislegt annað meir en virðingu fyrir sjálfstæði þjóða.

Að vísu var þeim vorkunn. Allt gekk á afturfótunum í hildinni við Hitlers-Þýzkaland. Efalaust töldu þeir aðgerðir sínar hernaðarlega nauðsyn og góðra gjalda verðar. Allt kemur þó í sama stað niður. Jafn gegndarlaust brot á ævarandi hlutleysi Íslands og vanvirðing við sjálfs-

²⁾ Gunnar M. Magnúss.: Virkið í Norðri I, bls. 48—49.

³⁾ Gunnar M. Magnúss.: Virkið í Norðri I, bls. 10.

⁴⁾ Öldin okkar. 1931—1950. Bls. 146.

ákvörðunarrétt þjóðarinnar var og er óverjandi með öllu.

1. 2

Koma hins bandarískra hers

Snemma árs 1941 lét Roosevelt, þáverandi forseti Bandaríkjanna, skoðun sína í ljós opinberlega um hern-aðarlegt mikilvægi Íslands, „lét (hann) þau orð falla, að **Bandaríkin yrðu ekki varin fjandsamlegri árás austan um haf . . . ef óvinveitt ríki fengi nokkra fótfestu á Íslandi. Sagði forsetinn, að öryggislína Bandaríkjanna lægi því austan Íslands.“⁵⁾ Hann ítrekaði þessa skoðun síðar (27. maí 1941) og sagði þá m. a.: „að það sé lífsnauðsyn fyrir Bandaríkin að hindra að Hitlers-isminn nái nokkrum þeim bletti í heiminum á sitt vald, sem hann gæti notað sem bækistöð til árása á Norður- eða Suður-Ameríku.“⁶⁾ (Ath. leturbreyt. minar. Höf.).**

Stefnan í varnarmálum Bandaríkjanna var sem sé augljós, a. m. k. hvað Ísland snerti. Ísland skyldi verða einhvers konar skjólgarður eða framvígi „fyrir Bandaríkin.“ Næsta skref þeirra var að hefjast handa um framkvæmd stefnunnar. Það var gert í samráði við Bretta og á fág-aðan hátt.

I júní 1941 fékk aðalræðismaður Bretta á Íslandi fyrirmæli frá ríkisstjórn sinni „að sjá svo um“ (á enskunni „to see to“) að íslenzka ríkisstjórnin bæði um hervernd Bandaríkjanna „af frjálsum vilja“.⁷⁾ Aðalræðismaðurinn virðist hafa innt starf sitt vel af hendi, því þann 1. júlí

⁵⁾ Gunnar M. Magnúss.: Virkið í Norðri II, bls. 546.

⁶⁾ Gunnar M. Magnúss.: Virkið í Norðri II, bls. 548.

⁷⁾ Einar Olgeirsson: Stúdentablaðið ('71), bls. 2.

1941 sendi íslenzka ríkisstjórnin forseta Bandaríkjanna orðsendingu varðandi hervernd Íslands með bandarískum liðsafla.

Þegar höfð eru í huga ummæli Bandaríkjaforseta fyrr á árinu, sem ég vitna til hér að framan, og þá einkum feitletruðu orðin, þá lítur beiðni íslenzku ríkisstjórnarinnar og allur málatlbúningur hennar út sem hreinasti brandari, spaugilegur og sárgrætilegur í senn. Ríkisstjórn Bandaríkjanna lýsir því yfir, að vegna eigin öryggis sé nauðsynlegt að hernema Ísland. Bretum er það hagsmunamál að draga Bandaríkin inn í styrjöldina við Pýzkalund. Þess vegna eru þeir boðnir og búnir að leika smá aukahlutverk í þessari komedíu á leiksviði stjórnmálanna, þ. e. að sjá svo um, að Ísland bæði um hervernd Bandaríkjanna vegna öryggis Íslands sjálfs. Sem og íslenzka ríkisstjórnin gerir svo með kurt og sí.

Af þessu má strax ljóst vera, að herstöðin á Miðnesheiði er ekki til verndar íslenzkum borgurum. Heldur er herstöðin einhvers konar viðvörunar- og njósnastöð fyrir Bandaríkin, — framvígi þeirra. Með tilkomu eldflaugu og atómsprengja má þessi staðreynd vera enn ljósari. Vík ég betur að því í kafla 3. 3.

Í þeirri orðsendingu, sem íslenzka stjórnin sendi þeirri bandarísku og fyrr getur um, var farið fram á „hervernd“ með nokkrum skilyrðum, m. a. (1. atriðið): að „Bandaríkin skuldbindi sig til að hverfa burt af Íslandi með allan herafla sinn á landi, í lofti og á sjó, undireins og núverandi ófriði er lokið.“⁹⁾

Í svarbréfi forseta Bandaríkjanna til íslenzku ríkisstjórnarinnar er því lýst yfir, að Bandaríkin gangi að öll-

⁹⁾ Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 1347.

um framsettum skilyrðum Íslands, auk þess sem ítrekað er, að herinn hverfi úr landinu, þegar ófriðarástandinu linni „svo að íslenzka þjóðin og ríkisstjórn hennar ráði algerlega yfir sínu eigin landi,“⁹) eins og stendur í bréfinu. Í lok bréfsins er Ísland skjallað sem þúsund ára lýðræðisríki o. s. frv. Öll er orðsending þessi fáguð og smjaðursleg. Tekið var fram, að henni yrði dreift til allra ríkja í Mið- og Suður-Ameríku og víðar, svo ekki var að undra að Bandaríkjastjórn notaði tækifærið til að sýna öllum þessum smárikjum — svart á hvítu — hversu sanngjörn og heiðarleg bandarísk stjórvöld væru!

Þrátt fyrir þessi fögru loforð átti Bandaríkjastjórn eftir að brjóta þetta samkomulag. M. a. sveik hún það ákvæði, sem ég vitnaði til hér að framan. Kem ég betur að því í kafla 1. 3.

Bandaríkin hernema svo Ísland 7. júlí 1941. Alþingi var kallað saman tveim dögum síðar til að samþykkja orðinn hlut. Þessi málsmeðferð hafði ekkert löglegt gildi samkvæmt 17. grein stjórnarskrárinnar, sem var á þessa leið: „Konungur gerir samninga við önnur ríki. Þó getur hann enga slíka samninga gert, ef þeir hafa í sér fólgid afsal eða kvaðir á landi eða landhelgi, eða ef þeir horfa til breytinga á stjórnarhögum ríkisins, nema samþykki Alþingis komi til.“¹⁰) Alþingiskosningar höfðu átt að fara fram fyrr um sumarið, en þeim var frestað vegna styrjaldarinnar. Alþingi það og ríkisstjórn sú, sem sátu að völdum, er bandaríski herinn kom, höfðu því í raun og veru ekkert umboð til að samþykkja neitt fyrir hönd þjóðarinnar. Auk þess voru gefnar falskar forsendur fyrir

⁹) Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 1350.

¹⁰) Stjórnarskrá Íslands. 17. gr.

komu hersins af hálfu Bandaríkjamanna. Koma hins bandaríska hers var því hernám í þess orðs fyllstu merkingu.

Á þennan glæsilega hátt hefjast afskipti Bandaríkanna af málefnum Íslands, og hafa þau haldizt æ síðan og farið stöðugt vaxandi.

1. 3 Aðdragandi Keflavíkursamningsins og Keflavíkursamningurinn 1946

Um mitt sumar 1945 lýkur stríðinu bæði í Evrópu og á Kyrrahafi. Samkvæmt samkomulagi Bandaríkjanna og Íslands (sem rakið er hér að framan) átti allt bandarískt herlið „á landi, í lofti og á sjó,”¹¹⁾ að hverfa tafarlaust af landi brott. Ekkert varð þó úr efndum af hálfu Bandaríkjanna. Þvert á móti sendir stjórn Bandaríkjanna þeirri íslenzku berort bréf (þann 1. okt. '45), þar sem þeir fara fram á, að afhent verði landsvæði undir herstöðvar á Íslandi (á þrem stöðum) til hvorki meira né minna en 99 ára!

Rétt er að geta þess, að ósk þessi er ekkert einsdæmi í samskiptum Bandaríkjanna við smáríki. Þannig báðu þeir ríkið Nicaragua í Mið-Ameríku um landsvæði fyrir herstöðvar til 99 ára, og fengu það. Þar með er ekki öll sagan sögð, því grannríkin El Salvador og Costa Rica lögðu samkomulag þetta undir gerðardóm Mið-Ameríkuríkja, þar sem þau töldu öryggi sínu ógnað af nærveru Bandaríkjahers. Niðurstaða dómsins var sú, að ákveðin samningsákvæði um flotahöfn skyldu ógilt. Bandaríkin og

¹¹⁾ Sjá 9).

Nicaragua neituðu að hlýta úrskurði dómsins, og þar við sat.

Í dag er ríkið Nicaragua talið eitt aumasta leppríki Bandaríkjanna, enda að mestu leyti eign einnar fjölskyldu í landinu og bandaríska auðhringsins United Fruit Company.¹²⁾

Þessi beiðni Bandaríkjastjórnar um herstöðvar til 99 ára á íslenzkri grund, kom almenningi mjög spánskt fyrir sjónir, enda vægast sagt móðgandi. Íslenzk stjórnvöld höfnuðu þessari beiðni.

Er fróðlegt að minnast ummæla þeirra manna um þessa beiðni, er voru einhverjur dyggstu vinir Bandaríkjanna, einkum ef höfð er í huga afstaða þeirra síðar meir við álíka kringumstæður. Ólafur Thors sagði m. a. í þingræðu á Alþingi 20. sept. 1946:

„Í fyrra báðu Bandaríkin okkur um Hvalfjörð, Skerjafjörð og Keflavík. Þau fóru fram á langan leigumála, kanskje hundrað ár, vegna þess að þau ætluðu að leggja í mikinn kostnað. Þarna áttu að vera voldugar herstöðvar. Við áttum þarna engu að ráða. Við áttum ekki svo mikið sem að fá vitneskju um, hvað þar gerðist. Þannig báðu Bandaríkin þá um land af okkar landi til þess að gera það að landi af sínu landi. Og margir óttuðust, að síðan ætti að stjórna okkar gamla landi frá þeirra nýja landi, gegn þessu reis íslenzka þjóðin.“¹³⁾

Og Gunnar Thoroddsen sagði m. a. við sama tækifæri:
„Málaleitunin um herstöðvar af hálfu Bandaríkjanna

¹²⁾ Sjá: Alþingistíðindi '46 (Aukaþing). A. fylgiskjal II, bls. 117, og Bandaríkin og þriðji heimurinn e/D. Horowitz.

¹³⁾ Alþingistíðindi '46 (Aukaþing). B 3. mál.

var gersamlega ósamræmanleg sjálfstæði Íslands. Og mín skoðun er sú, að til lítils hafi þá verið skilnaðurinn við Dani og stofnun lýðveldisins, ef skömmu síðar hefði átt að gera slíka skerðingu á sjálfstæði okkar.

En íslenzka þjóðin reis upp — að vísu ekki sem einn maður —, en yfirgnæfandi hluti hennar lýsti sig andvíg-an þessari málaleitun. Og í alþingiskosningunum var þetta staðfest. Þær raddir og óskir hér á landi, sem vildu herstöðvar, hafa verið kveðnar niður í eitt skipti fyrir öll. Þessi ákvörðun íslenzku þjóðarinnar stendur óhögg-uð, að leyfa engu erlendu ríki herstöðvar á landi okkar.^{“14)}

Að vísu var Gunnar ekki sannspár, þegar hann sagði að „þær raddir og óskir hér á landi, sem vildu herstöðvar, hafa verið kveðnar niður í eitt skipti fyrir öll.“^{“14)} Það leið ekki lengri tími en fimm ár, þar til Íslandi og þeim hugsjónum, sem mestar og beztar hafa þótt, var fórnað hiklaust í forheimsku kalda stríðsins og vegna brenglaðr-ar hugsunar ölmusubarna Marshall-aðstoðarinnar. Þá brugðust krosstré sem aðrir raftar. Báðir fyrrnefndir menn, er mæltu sem sannir Íslendingar 1946, samþykktu herstöðvarsamninginn 1951. Svo fór einnig um fleiri. Vík ég betur að þeim harmleik í kafla 2. 3.

Herinn dvaldi áfram í landinu og sýndi ekkert fararsnið. Bandaríkjumönum virtist ekkert liggja á að standa við gerða samninga.

Þar kemur þó, í sept. ‘46, að Bandaríkjastjórn sendir íslenzku ríkisstjórninni drög að hinum svonefnda Keflavíkursamningi. Hann var síðan lagður fyrir þingið 5. okt. með þeim ummælum, að engu mætti breyta. Samningur-

¹⁴⁾ Alþingistíðindi ‘46 (Aukaþing). B 3. mál.

inn síðan samþykktur eftir harðvítugar deilur með nokrum breytingum.

Samkvæmt 3. gr. samningsins var ákveðið að „flytja á brott allt herlið og sjólið Bandaríkjanna, sem nú er á Íslandi innan 180 daga frá gildistöku samningsins,“¹⁵⁾ en í 4. gr. er veitt umtalsverð undanþága, á þeim forsendum, að Bandaríkin þyrftu að nota Keflavíkurflugvöll sem millilendingarvöll á leiðinni til Þýzkalands. Talsvert lið Bandaríkjanna varð því eftir á Vellinum í þessu sambandi. Var þessu starfsliði veitt all veruleg undanþága frá íslenzkum lögum, s. s. toll- og skattfríðindi o. fl. (8.—9. gr.).

Nú á dögum er oft deilt um það, hvort sjálfstæði Íslands hafi verið skert með samningnum '46 og „herverndar-samningnum '51. Þannig vill til, að gerð hefur verið ýtarleg rannsókn á samningnum samkvæmt þjóðrétti ,af dr. juris. Hafþóri Guðmundssyni. Í „Frjálsri þjóð“ (1. árg. 3. tbl.) eru birtar helztu niðurstöður þessarar rannsóknar, sem Hafþór varði til doktorsprófs við Parísalháskóla '52. Í leiðara þessa sama tölublaðs segir svo: „Hafþór fjallar um þetta á vísinda grundvelli, minnugur þess, að verk hans á að leggjast undir smásjá annars frægasta þjóðréttarfræðings, sem nú er uppi. Niðurstöður doktorsefnisins stóðust þessa raun. Þær verða því ekki brennimerktar sem kommúnistaáróður eða hlutdrægni.“¹⁶⁾

Meginniðurstöður voru þessar: Samningurinn „braut í bága við ævarandi hlutleysi Íslands, er gilt hafði frá 1918.“¹⁶⁾

¹⁵⁾ Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 1354.

¹⁶⁾ Frjáls þjóð, 1. árg. 3. tbl. '52.

Í einni grein samningsins stendur, að sjálfstæðið væri í engu skert með samningnum. Hins vegar leiddi rannsókn í ljós að í samningnum „fólst afsal íslenzkra stjórnvalda á hluta af hinni innri stjórnarvaldsheimild í hendur Bandaríkjanna. Þar var því um skerðingu á sjálfstæði landsins að ræða.“¹⁶⁾ Það reyndist því vera mótsögn í Keflavíkursamningnum.

Samningurinn braut einnig í bága við stofnskrá Sameinuðu þjóðanna.

Með þessum samningi tókst Bandaríkjastjórn að tryggja sér ákveðna fótfestu í landinu og komast hjá því að standa við gerða samninga við Ísland frá því 1941.

2.

ANNAR HLUTI

Þegar Bandaríkjastjórn setti fram ósk um herstöðvar á Íslandi til 99 ára, þá hljómaði það vissulega sem fjarstæða í eyrum Íslendinga, sem einu ári áður höfðu heimt sjálfstæði sitt að lögum. En hér hefði mátt draga stórar ályktanir — og má enn. Því hér var um að ræða óþvegna viljayfirlýsingu stórveldisins. Það er vilji Bandaríkjastjórnar að hafa hér herstöðvar til eilífðar, burtséð frá friðarhorfum í heiminum. Þetta er vilji stórveldisins, og auðvitað reynir það að koma honum fram með sínum aðferðum og ráðum.

Aðferðum Bandaríkjanna til að ná völdum meðal þjóðanna er lýst á glöggan og skilmerkilegan hátt af Jawharlal Nehru, forsætisráðherra Indlands á tímabilinu '47 — '62. Nehru var foringi Kongressflokkssins eftir dauða Gandhis, hins heilaga manns, og var sonur hans í andanum, eins og Gandhi sagði sjálfur um hann. Nehru fórust þannig orð 1942: „Bandaríkin standa ekki í því erfiði að brjóta undir sig lönd á sama hátt og Bretland gerði, er það lagði Indland undir veldi sitt. Þeim leikur einungis hugur á að græða. Og þess vegna neyta þau allra bragða til þess að ná í sínar hendur stjórninni á fjármálum landanna. Þegar þau hafa náð tökum á fjármálastjórninni, þá veitist þeim auðvelt að neyta hennar til að stjórna þjóðunum og þar með auðvitað löndum þeirra. Þannig stjórna Bandaríkin löndum og draga sér af auði þeirra án mikils erfiðis og árekstra við ákafa þjóðernissinna. Þessi hugvitssama

drottunaraðferð nefnist heimsvaldastefna auðdrottunarinnar. Hennar sér enga staði á landabréfum. Land getur virzt frjálst og fullvalda samkvæmt landafræðum og kortabókum. En ef þú skyggnist bak við tjöldin, þá muntu sjá, að það er í greipum annarrar þjóðar eða öllu heldur bankastjóra hennar og stóriðjuhölda. Þessu ósýnilega heimsveldi stjórna Bandaríki Norður-Ameríku Þetta er hættulegt atferli og við verðum að vara okkur á því.“¹⁷⁾

Höf. lítur á Marshall-aðstoðina, sem Bandaríkin veittu Íslandi af gnægtabrunni sínum 1948, sem aðferð Bandaríkjanna til að ná undir sig stjórn fjármálanna. Marshall-aðstoðin var eitt af tækjum „heimsvaldastefnu auðdrottunarinnar“ eins og Nehru orðaði það. Telur höf. því nauðsyn að gera Marshall-aðstoðinni rækileg skil til þess að fá betri innsýn í þá atburði, sem eru afleiðing hennar að meira eða minna leyti, þ. e. inngönguna í NATO og samninginn við Bandaríkin um „hervernd“.

2. 1 **Marshall-féð** **(samningur um efnahagssamvinnu)**

Rétt er í upphafi að gera lítillega grein fyrir efnahagsástandi á Íslandi fyrir tilkomu Marshall-aðstoðarinnar.

Ísland, sem aldrei hafði verið auðugt, heldur þvert á móti skuldað drjúgum útávið, hagnaðist svo á striðinu, að ekki aðeins tókst að greiða niður skuldir, heldur og að safna miklum innistæðum í erlendum bönkum. Þær voru síðan notaðar, eftir strið, til atvinnuuppbryggingar, s. s. verksmiðjubygginga, togarakaupa (nýsköpunartogar-

¹⁷⁾ Réttur, 1. hefti 51. árg. '68.

arnir) o. fl. þ. h., og eitthvað fór í sukk og vitleysu, eins og gengur, þegar áhrifa siðgæðismats styrjaldar gætir.

Bandaríkin buðu aðstoð sína til að reisa við atvinnulíf Evrópu. Eins og lesa má í grein eftir Þórhall Ásgeirsson ráðuneytisstjóra í Fjármálatíðindum '56, þá hugðust Íslendingar veita hinum hrjáðu stríðsþjóðum Evrópu eitt-hvað af stríðsgróðanum og taka þannig þátt í Marshall-aðstoðinni — sem veitendur. Úr þessu varð þó aldrei, heldur tóku málín algjöra kúvendingu, og gerðust Íslendingar þiggjendur láns- og gjafafjár úr hendi Bandaríkjamanna gegn undirskrift ákveðins samnings, sem senn skal greint frá. Um það leyti, sem málín tóku þessa stefnu, var eftir u. þ. b. $\frac{1}{3}$ af stríðsgróðanum. Þessi staðreynd gerir undirskrift samningsins enn furðulegri. Sýnist höf. allir málavextir slíkir, að ástæða sé fyrir yfirvöld þessa lands að láta fara fram opinbera rannsókn á aðdraganda undirskriftar Marshall-samningsins.

Marshall-fénu var dreift á tímabilinu frá miðju ári 1948 til jafnlengdar 1953, samtals 38.65 milljónum dollara (eða á núverandi gengi, 1972, tæpum 3.4 milljörðum ísl. kr.). Var því ekki um neina smáupphæð að ræða, enda kom mest í hlut Íslands miðað við fólksfjölda.

I þessum samningi um efnahagssamvinnu (eins og hann heitir) eru mörg atriði, sem höfðu í för með sér afsal á efnahagslegu sjálfstæði Íslands. Höf. vill nefna örfá.

I grein tvö, sem fjallar m. a. um auðlindir á Íslandi, sem nýttar eru og þær sem finnast munu, stendur svo: „At-hugun og endurskoðun á hagnýtingu slíkra auðlinda með ströngu eftirlitskerfi, sem **samþykkt er af** Efnahagsstofnun Evrópu.“¹⁸⁾ (Leturbr. höf.). I heild fjallar þessi grein

¹⁸⁾ Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 927.

og sú sjöunda um það, að svokölluð Efnahagsstofnun Evrópu, sem Bandaríkin settu á laggirnar, fái allar upplýsingar um efnahagsástand Íslands og áætlanir ríkisstjórnarinnar og fái íhlutunarrétt þar um. Þá er í sömu grein svofellt ákvæði, að ríkisstjórn Íslands skuldbindi sig til „að koma gjaldmiðli sínum í öruggt horf, koma á eða viðhalda réttu gengi.“¹⁹⁾ Þetta ákvæði hafði það í för með sér, að Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn og Bandaríkjastjórn **réðu** gengisskráningu íslenzku krónunnar. Þetta ákvæði var einnig í samningi Bandaríkjanna við hin ríkin í Evrópu, sem þáðu aðstoðina, en var fellt niður í samningum þeirra vegna mótmæla þessara ríkja. Samt sem áður sá íslenzka ríkisstjórnin ekki ástæðu til að fетta fingur út í umrætt ákvæði.

Einnig voru ákvæði um það, að allar framkvæmdir fyrir Marshall-fé yrðu háðar samþykki hins bandarískra framkvæmdastjóra aðstoðarinnar og einnig (fjórða grein) jafnhá upphæð aðstoðinni frá ísl. ríkinu (mótvirðissjóðurinn). Þannig hafði umboðsmaður Bandaríkjastjórnar úrslitavalda yfir tvöfaldri upphæð aðstoðarinnar og mun lengur en aðstoðartímabilið varði.

Áttunda grein fjallar um það, að íslenzka ríkisstjórnin ræki áróður fyrir utanríkisstefnu Bandaríkjanna, eða orðrétt: „Ríkisstjórnir Íslands og Bandaríkjanna viðurkenna, að það sé sameiginlegt hagsmunamál þeirra, að fullkomnar upplýsingar séu veittar almenningi um markmið og framgang hinnar sameiginlegu áætlunar um viðreisen Evrópu,“²⁰⁾ og síðar: „Ríkisstjórn Íslands mun stuðla að útbreiðslu slíkra upplýsinga.“²⁰⁾ Ekki stóð á efndum þessarar

¹⁹⁾ Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 927.

²⁰⁾ Samningar Íslands við erlend ríki, bls. 933—934.

greinar, því yfir þjóðina var hellt gegndarlausum áróðri um gæzku og göfgi Bandaríkjanna. Þetta ásamt sögum kalda stríðsins af hryðjuverkum heimskommúnismans hjálpaði til við að forheimska þjóðina svo, að síðar meir tókst að þróngva uppá hana her þeim, er hér situr enn — smánarbletti þjóðarinnar.

Hagstjórn efnahagslífsins var að miklu leyti í höndum framkvæmdastjóra Marshall-aðstoðarinnar. Enda skrifar hið þekkta bandaríksa rit „United States News and World report“ 27. feb. 1948, undir fyrirsögninni: „Hvað fá Bandaríkin fyrir hjálp sína?“: „Framkvæmdastjóri áætlunarinnar verður raunverulegur forstjóri heimsviðskiptanna Hann mun ákveða, hvort Ruhr eða Bretland gangi fyrir að fá kolanámuvelar. Hann mun stöðva dollarastrauminn alveg, ef einhver lönd halda ekki skilyrði hans.“

Sýna má fram á, að Bandaríkjastjórn (framkvæmdast. áætlunarinnar) hafi beinlínis stefnt að því með aðgerðum sínum í íslenzku efnahagslífi og lánapólitík sinni að veikja efnahagslífið og verið þannig valdandi þeirrar kreppu, sem skall á 1951—1952, en of langt mál yrði að fara nánar útí þá sálma hér.

Þegar meta skal gildi Marshall-aðstoðarinnar fyrir Ísland, er eðlilegast að skoða þau áhrif, sem hún hafði á efnahagslíf Íslands fyrr og síðar og áhrif á þróun mála almennt. Strax milli 1948 og 1950 fer að gæta einkenna kreppu. „Dýrtíð óx hröðum skrefum, peningaflóðið innanlands krafðist síaukins gjaldeyris, íslenzkir atvinnuvegir risu ekki undir þeim kröfum er til þeirra voru gerðar, en komust á vonarvöl og urðu opinberir styrkþegar. Ráðdeild og ráðvendni í meðferð fjármuna fór hrakandi.

Þannig hafði hjálpin til viðreisnar beinlínis valdið aukn-um erfiðleikum og beinum vandræðum.“²¹⁾

Snemma árs 1950 er gengi íslenzku krónunnar fellt um 42.65% miðað við dollar. (Dollar hækkar úr 9.36 kr. í 16.32 kr., eða um 74.36%). Var þetta í fullu samræmi við og samkvæmt grein tvö í Marshall-samningnum.

Sá stóri hluti af Marshall-gjöfunum, sem kom í formi neyzluvara, varð til þess eins að auka óþarfa neyzlu almennings stórlega, eins og Gylfi P. Gíslason hagfr. benti á.²²⁾ Þannig varð neyzlan raunar meiri en sköpun verðmæta í landinu.

Þjóðin fór að lifa á ölmusu í stað eigin framleiðslu. Slikt kann ekki góðri lukku að stýra, enda kom svo í ársbyrjun 1951, að efnahagsvandamálin voru orðin slík, að nánast ríkti kreppuástand. Þannig á sig komin var þjóðin auðveld bráð þeim, er girntust svo mjög „... land af okkar landi til þess að gera það að landi af sínu landi,²³⁾ eins og kom svo síðar á daginn.

Tilgangur Bandaríkjanna með „aðstoð“ þessari var auðsær, eins og ég benti á í upphafi þessa kafla. „Sívaxandi markaðsþarfir reka borgarastéttina (þ. e. auðmagnið) um alla jarðarkringluna. Alls staðar verður hún að hreiðra um sig, alls staðar verður hún að búast um, alls staðar að treysta bönd sín.“²⁴⁾

Íslenzka þjóðin fór ekki varhluta af þessu lögmáli. Ameríkska imperialismann skorti markaði þegar stríðinu lauk. „Aðstoðin“ var því eins ogasninn klyfjaður gulli.

²¹⁾ Bergur Sigurbjörnsson, viðskiptafr.: Rit þingvallaneftnar, bls. 25

²²⁾ Gylfi P. Gíslason, hagfr.: Marshall-áætlunin, bls. 37.

²³⁾ Ólafur Thors: (Sjá ¹²)).

²⁴⁾ K .Marx / F. Engels: Úrvalsrit I, bls. 29 – 30.

Fjármálaspillingin og niðurníðsla íslenzkra atvinnuvega komst í algleyming. Innflutningur og almenn neyzla vegna gerviþarfa jukust. Einnig komst stjórn efnahagslífsins undir bein áhrif Bandaríkjastjórnar og það sem verra var, að efnahagslífið gat ekki án aðstoðar verið, þegar fram í sótti, að álti hinna skammsýnu valdamanna.

Stórveldið kom vilja sínum fram 1951, þó það hefði ekki komið honum fram 1946. Tilganginum með „aðstoðinni“ var náð.

„Æ sér gjöf til gjalda,“ segir hin forna speki. Er sízt of fast að orði kveðið að segja, að þegar Marshall-féð var þegið, hafi Ísland þar með verið selt.

2. 2 Inngangan í hernaðarbandalagið NATO

Hinn 30. mars 1949 átti sér sögulegur atburður stað á hinu háa Alþingi Íslendinga. Þar fóru fram umræður um tillögu frá ríkisstjórninni um aðild Íslands að Atlantshafssbandalaginu (The North Atlantic Treaty Organization). Þúsundir manna gerðu aðför að þinghúsinu berandi fram kröfur um þjóðaratkvæði um málið, en fengu það eina svar, sem felst í táragasi og barsmíð löggregluþjóna ríkisins og svokallaðra Hvítliða. Var þar mikill gauragangur og grjótkast, en innifyrir í hinu virðulega húsi var afgreiðslu fyrrnefndrar tillögu hespað af með þjösnaskap — og hún samþykkt.

Yfirlýstur tilgangur NATOs er að tryggja frið og frelsi aðildarríkjanna. Eflaust er þar átt við bandarísku gerðina af friði og frelsi. Skal tilgangnum náð með því m. a., að aðildarríkin veiti hvert öðru hernaðaraðstoð, ef á

eitthvert þeirra verði ráðizt (5. gr.). Einnig hefur 4. gr. verið túlkuð þannig, að aðildarríkjunum sé heimilt að hlutast hvert til um innanríkismál annars, ef öryggi heildarinnar sé stefnt í voða, að þeirra mati. M. a. hefur danska þingið samþykkt þessa túlkun.

Í NATO-samningnum, sem borinn var undir Alþingi, var m. a. eftifarandi yfirlýsingur skeytt aftan við:

,,1) Að ef til ófriðar kæmi, munu bandalagsþjóðirnar óska svipaðrar aðstöðu á Íslandi og var í síðasta stríði, og það vera á valdi Íslands sjálfss, hvenær sú aðstaða yrði látin í té.

2) Að allir aðrir samningsaðilar hefðu fullan skilning á sérstöðu Íslands.

3) Að viðurkennt væri, að Ísland hefði engan her og ætlaði ekki að stofna her.

4) Að ekki kæmi til mála, að erlendur her eða herstöðvar yrðu á Íslandi á friðartínum.“²⁵⁾

Það var orðin staðreynd, að Ísland var komið í bandalag með þeim þjóðum, sem telja vígbúnað og styrjaldir vera einhverja lausn á sambúðarvandamálum þjóða. Þar með hafði Ísland viðurkennt þau lögmál, sem slík bandalög grundvallast á, þ. e. a. s. lögmál ofbeldisins. Eðli sínu vegna eru lögmál ofbeldisins alltaf þeim sterka í hag. Í samskiptum þjóða er þessum lögmálum viðhaldið nú sem fyrr. Vígbúnaður er gífurlega mikill, og hafa stórveldin algjöra yfirburði í þeim efnum. Þannig tryggja þau drottunaraðstöðu sína. Haft er á orði, að vopnin séu framleidd til að koma í veg fyrir styrjaldir, en það er svipað og halda því fram, að bezt sé að framleiða og safna olíu til

²⁵⁾ Alþingistíðindi 1948, A. Þingskjal 499 (bls. 917).

að koma í veg fyrir eldsvoða. Þannig er rökfræði ofbeldisins jafn ódýr sem fyrr.

Með NATO-samningnum var tekin ákveðin afstaða með annarri valdablokkinni. Hinni hlutlausu og sjálfstæðu leið, þar sem leiðsögn beggja valdablokkanna væri afneitað, þ. e. þriðju leiðinni, henni var hafnað. Yfirlýsingunni frá 1918 um ævarandi hlutleysi var kastað al-gjörlega fyrir róða.

Í hernaðarbandalaginu NATO, þar sem Bandaríkin hafa forustuna með höndum, tók Ísland sitt sæti 1949. Hlutskipti Íslands var að vera peð „alþjóðlegra andbyltingarsamtaka til varnar núverandi sérhagsmunakerfi.“ En sagnfræðingurinn Arnold Toynbee viðhafði einmitt þessi orð, er hann sagði, að Bandaríkin væru „leiðtogi alþjóðlegra andbyltingarsamtaka til varnar núverandi sérhagsmunakerfi.“²⁶⁾

Við lifum í heimi, þar sem lögmál ofbeldisins sitja í öndvegi. Slíkur heimur er ranglátur og hann gerir smáríkjum ómögulegt að gæta réttar síns til fullnustu.

Lýðveldisstofnun Íslands hlaut að vera miðuð við frið á jörð. Því hlýtur tilvera okkar sem sjálfstæðrar þjóðar (sama er að segja um öll smáríki veraldar), að byggjast á baráttunni fyrir raunverulegum friði. Þ. e. a. s. ekki bandarísku gerðinni, sem táknað frið til að arðræna og kúga, heldur frið, sem byggir á jafnrétti og mannkærleika.

Það má öllum ljóst vera, að ekki vinnur Ísland friðarhugsjóninni gagn með því að taka þátt í hernaðarbanda-

²⁶⁾ Arnold Toynbee, sagnfr.: Sjá Bandaríkin og þriðji heimurinn e/D. Horowitz, bls. 147.

lagi og þannig taka óbeinan þátt í þeirri vitfirringu, sem vígbúnaður og styrjaldir eru.

2. 3 „Varnarsamningurinn“ — Ísland hersetið á ný

Öðru sinni í sögu þjóðarinnar gengur bandarískur her á íslenzka grund. Gerðist það þann 7. maí 1951. Alþingi var ekki starfandi, er þetta gerðist, en hins vegar kallaði þáverandi ríkisstjórn þingmenn stjórnarinnar saman á skyndifund til að tryggja framgang þessa máls, þá er Alþingi kæmi saman um haustið.

Samningur sá, sem Bandaríkin og ríkisstjórn Íslands gerðu sín á milli, ber yfirskriftina „Varnarsamningur á grundvelli Norður-Atlantshafssamningsins,²⁷⁾ og felur í sér, að á Íslandi skuli vera bandarískt herlið, svokallað „varnarlið“. Honum má segja upp með eins og hálfs árs fyrirvara og er enn í fullu gildi. (Lesendum skal bent á grein um samning þennan, sem birtist í Samvinnunni 1973, 1. hefti).

Um þá skerðingu á sjálfstæði þjóðarinnar, sem þessi samningur hafði í för með sér, segir dr. juris Hafþór Guðmundsson svo: „Sá samningur (þ. e. „Varnarsamningurinn“) skerti sjálfstæði Íslands og það í enn ríkara mæli en Keflavíkursamningurinn (frá '46) Hann brýtur í bága við allar þrjár ríkisréttarheimildirnar — lögsagnar-, dómsvalda- og stjórnvaldaheimildina.²⁸⁾ Það er því einnig mótsögn í „Varnarsamningnum“ eins og Keflavíkursamningnum, því í 5. gr. hans stendur m. a., að sjálfstæðið sé óskert.

Varnarsamningurinn er ógildur að þjóðarétti, eins og

²⁷⁾ Samningar Íslands við erlend ríki. bls. 946.

²⁸⁾ Frjáls þjóð, 3. tbl. 1. árg.

Hafþór Guðmundsson sýnir fram á í doktorsritgerð sinni, sem vitnað er til hér að framan og í kafla 1. 3. Samningurinn brýtur 21. gr. stjórnarskrárinna freklega, en þar segir að óheimilt sé að gera samning við erlend ríki, er feli í sér „afsal eða kvaðir á landi og landhelgi . . . nema samþykki Alþingis komi til,“²⁹⁾ og Alþingi hafði ekki samþykkt hertökuna eins og fyrr segir. Því var „Varnarsamningurinn“ ógildur að ríkisrétti, er bandaríkska herliðið steig á land. Landið var því hernumið í orðsins fyllstu merkingu.

„Varnarsamningurinn“ er grundvallaður á NATO-samningnum, en í greinargerð með honum stendur: „Að ekki kæmi til mála, að erlendur her eða herstöðvar yrðu á Íslandi á friðartínum.“³⁰⁾ Þess vegna skilgreindi þáverandi ríkisstjórn ástandið í heiminum um 1951 sem ófriðarárástand. Þó andfætlingar okkar berðust af mikilli hörku, má augljóst vera, að ástæðulaust var að vígbúast hér uppi á Íslandi. Samt sem áður var Kóreustríðið nefnt sem höfuðástæða fyrir komu hins bandaríkska herliðs. Svo yfirþyrmendi var rökleysa hermangaranna. Einnig voru efnahagsvandræðin nefnd sem ástæða, þó ekki hafi þeirri ástæðu verið flíkað mjög opinberlega.

Eins og ég sýndi fram á hér í upphafi þessa hluta, þá voru áhrif Marshall-aðstoðarinnar vissulega þyngst á metunum fyrir komu bandaríksa hersins. Það sannaðist því bezt á þessum örlagaríku árum, að þegar sáð er dollurum, verður uppskorin brengluð siðgæðisvitund.

²⁹⁾Stjórnarskrá Lýðveldisins Íslands. 21. gr.

³⁰⁾ Sjá ²⁵⁾.

3.

PRIÐJI HLUTI

Nú, eftir hartnær 21 árs hersetu útlends hers á Íslandi, er það ómaksins vert að freista þess að líta til baka og athuga, hver áhrif hersetunnar séu á íslenzku þjóðina og þjóðlifið.

3. 1

Efnahagsleg áhrif

Eins og fyrr var greint frá, hafði Marshall-aðstoðin þær afleiðingar, að kreppa varð í íslenzku efnahagslífi, er á leið síðari hluta tímabils aðstoðarinnar. Þegar bandaríski herinn kom, hafði hann góð hagræn áhrif í fyrstu eins og til var ætlazt, líkt og brezki herinn hafði 10 árum áður, en fljóttlega komu fram slæmu hliðarnar af veru hersins. „Gífurleg þensla hefur verið í efnahagskerfinu síðustu tvö árin (1954), sem á rót sína að rekja til varnarliðsframkvæmda og mjög mikillar innlendirar fjárfestingar.“³¹⁾ Í fjármálatíðindum á næstu árum kveður mjög við sama tón og í þessari málsgrein, sem ég vitna hér til. Framkvæmdir hins útlenda hers ollu gífurlegri verðbólgu og stóraukinni eftirspurn eftir erlendum gjaldeyri. Skuldir við útlönd jukust ógnvænlega, og um 1960 eru þær komnar langt yfir það hámark, sem á alþjóðamælikvarða er talið leyfilegt. Síðasta áratug hafa framkvæmdir hersins

³¹⁾ Dr. Jóhannes Nordal í leiðara Fjármálatíðinda 1954.

verið mun minni og áhrif hans því minnkandi á efna-hagslífið, þ. e. a. s. bein áhrif.

Yfir 50 íslenzk fyrirtæki eiga viðskipti við bandaríská herinn, og hjá nokkrum þessara fyrirtækja skipta þau viðskipti tugum milljóna. Þannig eiga fjölmargir aðilar í viðskiptalífinu mikilla hagsmuna að gæta, þar sem bandaríski herinn er.

A sl. ári voru tekjur af hernum u. þ. b. 1200 milljónir, eða rúm 3% af þjóðartekjunum. (Ótalið það sem einstaklingar hafa út úr honum, ef það kemur ekki fram á skýrslum).

Allt frá því, að Íslendingar fóru að þiggja fé frá Bandaríkjunum í gegnum Marshall-samninginn, hefur íslenzka ríkisstjórnin þegið fjárstyrk, einkum vegna umframborgða af bandarískum landbúnaðarvörum, (s. k. Pl-480 „lán“) svo og lánsfriðindi í gegnum stofnanir, sem Bandaríkin ráða mestu í (svo sem Export-Import Bank, E.P.-lán o. s. frv.). Þetta fé hefur lotið svipuðum lögmálum og Marshall-féð á sínum tíma. Þ. e. Bandaríkin hafa haft hönd í bagga með allri ráðstöfun fjárins. Sem dæmi má nefna, að Menningarstofnun Bandaríkjanna (fyrrv. Upplýsingaþjónusta Bandaríkjanna) er rekin fyrir hluta af Pl-480 „láninu“, er það skv. skilyrðum þessa „láns“, en samskonar skilyrði var einnig varðandi Marshall-féð á sínum tíma. Skuldir Íslands við útlönd hafa farið vaxandi ár frá ári.

Fjármálatíðindi og slíkar opinberar hagskýrslur sýna, svo ekki verður um villzt, að Ísland hefur stöðugt orðið háðara erlendu fjármagni og þá einkum bandarísku. Sömuleiðis eru innlend fyrirtæki og allskyns „bisnes“-menn orðin illilega háð hermanginu. Hvortteggja þetta hjálpast að, svo nú er enganveginn hægt að telja Ísland

sjálfstætt í efnahagslegu tilliti, og hefur svo verið um alllangt skeið.

3. 2 Menningarleg áhrif

Í sjálfstæðisbaráttunni komu fram sterk þjóðleg öfl, sem unnu mjög ákveðið að því að uppræta áhrif danskrar menningar, en þau voru mjög mikil. Þegar brezki herinn kemur 1940 og engilsaxneskra áhrifa fer að gæta og þá einkum áhuga á engilsaxneskri menningu, þá bregður svo við, að þessari þróun er vel tekið af hinum þjóðlegu öflum, sem ég nefndi áðan. Virðist sem þau hafi litið á engilsaxnesku áhrifin sem jafnvel æskilegt mótvægi við þau dönsku, enda má gott eitt segja um áhuga á annarra þjóða menningu, meðan slíkt er á jafnréttisgrundvelli og innan ramma alls velsæmis. Hins vegar orkaði hin tiltölulega vinsamlega afstaða í landinu gagnvart her-setunni, svo og þessi hvetjandi afstaða hinna leiðandi afla í þjóðlífini, þannig að hin engilsaxnesku áhrif urðu strax ákaflega mikil. Þau fengu eins konar forgangshraða inn í þjóðlíf Íslendinga.

Fast var fylgt á eftir þessu óheillavænlega upphafi engilsaxneskra áhrifa. Fornar dyggðir viku, en í þess stað var Íslendingum gefinn hinn vesturheimski lífsmáti í formi Marshall-, „hjálpar“. Á Marshall-tímabilinu var þjóðin vanin á neyzlu amerískrar framleiðslu, ekki aðeins efnislegrar, heldur og menningarlegrar.

Ísland var hernumið á nýjan leik 1951, og æ síðan hafa vissir aðilar unnið sleitulaust að því að hernema einnig hugi íbúa þessa lands. Í því hernámi eru hinir ýmsu fjölmöðlar sterkustu vopnin. Það er staðreynd, sem

ekki verður í móti mælt, að Bandaríkin hafa rekið hér, eitt erlendra ríkja, hljóðvarpsstöð, sjónvarpsstöð og auk þess upplýsingaþjónustu. Eiga þessar stofnanir allar gróskumikið starf að baki og nú fyrir skömmu (1971) var Upplýsingaþjónustan (eða núv. Menningarstofnun Bandaríkjanna) að flytja í hentugra og margfalt stærra húsnæði til að geta innt starf sitt betur af hendi, enda umsvif orðin mikil.

Um íslenzka fjölmiðla er það að segja, að mjög mikið frétttaefni í dagblöðnum, hljóðvarpi og sjónvarpi er fengið frá amerískum fréttastofnunum, s. s. Life-Time-hringnum o. fl. Það dagblað, sem hefur meiri útbreiðslu en öll hin samanlagt, skiptir að miklu leyti við amerískar fréttastofnanir.

Lenín sagði eitt sinn, að af öllum fjölmiðlum væri kvíkmyndin sterkasta áróðurstækið. Í kvíkmyndahúsum eru 70—80% allra kvíkmynda enskar og amerískar, og í íslenzka sjónvarpinu er dagskrárefni að stærstum hluta erlendis frá og þar af mest frá Bandaríkjum. „Kana“-sjónvarpið áðurnefnda nær til um helmings allra landsmanna og sendir út um 10 tíma dag hvern. Svona mætti lengi telja. Áróðursaðstaða og áróðursmáttur Bandaríkjanna á Íslandi er óhugnanlegur, svo ekki sé meira sagt. Enda eru amerísk áhrif svo yfirgnæfandi, að naumast verður Ísland talið sjálfstætt í menningarlegum efnum.

Nauðsyn ber til að skilgreina nánar amerísk áhrif og í hverju þau eru fólin. Þó ætlar höf. sér ekki þá dul að gera amerískri menningu nein tæmandi skil, heldur einungis að draga helztu drættina, og þá einkum með áhrif hennar á íslenzka menningu í huga.

Eitt hugtak lýsir e. t. v. amerískri menningu gleggst, þ.e. auðvaldshyggja. Auðvaldshyggjan og allt það, er hún hefur

í för með sér: gróðahyggjuna, auglýsingaskrumið, gerviþarfirnar, ytri glæsileik, en innri tómleika, spillingu síðgæðisvitundarinnar, andlega leti o. s. frv., má segja að sé einkenni hinnar amerísku menningar. Amerísk list almennt talað, er fjöldaframleiðslulist og lýtur sömu lögmálum og önnur framleiðsla, s. s. tannkrem og bílar. Gott dæmi um þetta eru glanskvikmyndir Hollywood, sem eru taldar einhverjar þær allélegustu frá listrænu sjónarmiði í kvikmyndaheiminum. Amerísk list almennt séð er spegilmynd þess umhverfis, sem hún sprettur upp úr, yfirfull af boðskap ofbeldis og peningahyggju. Stöðugir straumar þessarar menningar hafa legið til Íslands frá því fyrir 30 árum. Þegar fyrir lá að skapa íslenzka borgarmenningu, skauzt amerísk sníkjumenning inn á leiðsvið íslenzks þjóðlífs og hefur leikið æ stærra hlutverk þar, eftir því sem tímar liðu fram.

„Heimurinn bíður eftir leiðsögn vorri,“ sagði Truman, forseti Bandaríkjanna eitt sinn, sem löngu er orðið frægt. Þó svo, að Bandaríkjamenn væru einir um þá skoðun, að heimurinn biði forystu þeirra, hafa þeir hvergi hvikað, heldur haldið þessari stefnu til streitu, hinni menningaregu heimsvaldastefnu.

Á menningarsviðinu miðar þessi „leiðsögn“ að því að rugla sjálfsvitund þjóðarinnar og brjóta niður eðlislægan þjóðarmetnað og ættjarðarást. Í krafti þess áróðursbákns, sem Bandaríkin hafa ráðið yfir á Íslandi í gegnum árin og lýst er hér að framan, hefur þessi „leiðsögn“ farið fram. Í sumum tilfellum hefur þjóðarmetnaðurinn af tengzt Íslandi yfir á Bandaríkin, sbr. Vietnam-stríðið og skyldurækni og seiglu almennings við að verja hroðaverk Bandaríkjanna og yfirgangsstefnu þeirra þar.

Heimsvaldastefna auðvaldsins stefnir ekki aðeins að

yfírráðum yfir efnahagssviðinu, heldur einnig á menningsarsviðinu. Því þannig verður pólitiskt sjálfstæði viðkomandi ríkja ekkert nema orð á pappírnum, eins og hefur gerzt meðal smáríkja í Mið-Ameríku og viðar, þar sem Bandaríkin hafa séilzt til valda.

Eftir 30 ára „leiðsögn“, þesskonar sem Truman talaði um, er nú svo komið, að Íslendingar eru sem óðast að glata menningu sinni og frelsi. Jafnvel tungan á í völk að verjast. Og með hverjum deginum, sem líður, fjarlægist þjóðin uppruna sinn enn meir. Ef fram heldur sem horfir, þá týnir hún honum alveg. Og þann dag reikar hún um mergð þjóðanna, munaðarlaus þjóð og einskis virt.

Þá fyrst er hún orðin smá, — örsmá.

3. 3

Frelsi og öryggi

Í frumbernsku íslenzku þjóðarinnar höfðu forfeður vorir komið á fót lýðræði allsérstæðu. Enginn var konungur í landinu. Í Noregi var hinsvegar konungur, og hafði hann hirð um sig. Konungur girntist mjög yfírráð yfir Íslandi, enda frægur fyrir útþenslustefnu sína. Kardináli einn kom til Noregs til þess að krýna konung. Nokkrir höfðingjar frá Íslandi voru eitt sinn staddir við hirðina, sem oftar. Kardináli þessi spurði Íslendingana, hvort Ísland — eitt ríkja í heiminum — ætlaði að vera án konungs.

Því rifja ég þetta upp, að nú — sjö oldum síðar — vaða enn kardinálar um meðal okkar og spyrja, hvort Ísland — eitt ríkja í heiminum — ætli að vera án varna.

Allir vita, hvernig sagan af viðskiptum forfeðranna og kardinála fór. Íslendingar fóru að ráði kardinála og gengu Noregskonungi á hönd.

Nú er það stóra spurningin, hvort Íslendingar ætli að

hlíta ráðum kardinála síðari tíma og gangast enniþá „vörnum“ Bandaríkjanna á hönd. Eða skal fara gegn ráði þessara kardinála og vera án tittnefndra „varna“?

Engim dregur lengur í efa gildi lýðræðishugsjónarinnar umfram „hugsjón“ konungseinræðis, þó að ekki hafi öllum geðjazt konungsleysið 1262.

Dregur einhver í efa gildi friðarhugsjónarinnar umfram „hugsjón“ vígbúnaðar og vopnavalds, þó að ekki geðjist öllum „varnaleysi“ 1972?

Þess óska flestir Íslendingar eftir á, að hvergi hefði verið hvikað frá lýðræðis- og frelsishugsjóninni, þá er þjóðin brást henni í hið fyrsta skipti, 1262. Það sama verður ofan á — þótt síðar verði — í þessu máli. Flestir munu óska þess, að fast hefði verið fylgt friðar- og frelsishugsjóninni og hvergi slakað á. Því á þann eina hátt er þjóðin trú þeim hugsjónum, sem mestar og beztar hafa þótt.

Spryja má, hvert er það öryggi, sem felst í þeim „vörnum“, sem höf. gerði að umræðuefni áðan? Eftirfarandi tölur tala hvað skýrustu máli þar um (frá því síðla árs '71).

I herþjónustu Bandaríkjanna hér eru 3277 menn. Þar af eru aðeins 126 undir vopnum, þjálfaðir í vígaferlum, en það eru landgönguliðar flotans. Hinir hafa auðvitað hina venjulegu undirbúnings „menntun“ hermannna í meðferð vopna, en þó eru heræfingar fyrir alla ekki nema fjórum sinnum á ári. Á Vellinum eru 14 orustuflugvélar af gerðinni Delta Dagger, en slíkar vélar eru orðnar gamlar og hvergi í notkun í herfylkjum Bandaríkjamanna nema á Íslandi. Hinsvegar eru 9 könnunarvélar með fullkominn útbúnað til kafbátanjósna og auk þess 3 radarvélar. Einnig eru 4 flutninga- og björgunarvélar. Þar með

eru öll „varnartæki“ upp talin, ef sleppt er að geta um bílafjölda o. þ. h.

Af þessu má ljóst vera, sem var reyndar löngu vitað og viðurkennt af yfirmönnum hersins, að bandaríski herinn á Vellinum er ekki til þess að verja landið innrás, enda allsendis ófær um það, heldur er herstöðin hugsuð sem njósnastöð (einkum til kafbátanjósna) og viðvörunarstöð fyrir Bandaríkin. Minnir höf. jafnframt á ummæli Roosevelts þessu til frekari áréttингar (sjá kafla 1. 2.). Öryggi íslenzkra borgara er því engu bætt með nærveru hersins, nema síður sé.

Með tilkomu atómsprengjunnar gjörbreyttist öll afstaða til stórstyrjalda. Styrjöld, eins og síðari heimsstyrjöldin, verður aldrei háð aftur, um það eru flestir hernáðarsérfræðingar sammála. Hinn s. k. hefðbundni stríðsrekstur, þar sem fjölmenn herfylki eru leidd saman, er algjörlega úr sögunni. Skæruhernaður, þar sem fámennu liði er dreift á stórt svæði, mun tíðkast í staðbundnum stríðum, s. s. frelsisstríðum eins og í Angóla og Vietnam nú. Í styrjöldum, þar sem stórveldin reyna með sér, verður barizt með kjarnorkuvopnum fyrst og síðast. Stórveldin Bandaríkin og Sovétríkin og bæði NATO og Varssjárbandalagið, hafa marglýst því yfir, að gripið verði til kjarnorkuvopna, ef til átaka kæmi á milli þessara valdablokka. Einkum voru slíkar yfirlýsingar algengar þegar kalda stríðið var í hámarki. Í vopnabúri kjarnorkuveldanna er til sprengjumagn, sem nægði til að sprengja allt líf af jörðinni, a. m. k. tvisvar sinnum, og auk þess sýklavopn, sem gætu eytt öllu lífi á minna en 30 tínum.³²⁾

³²⁾ Sjá: Nogle oplysninger om den jord vi sammen lever på. Útgef in af NOAH 1970.

Ef kæmi til stórstyrjaldar milli fyrrgreindra aðila, yrði fyrstu eldflaugunum skotið á hernaðarlega mikilvæga staði, þ. e. herstöðvar. Ísland er þannig „eldflaugasegull“, eins og bandarískir hernaðarsérfræðingar kalla slíka staði. Örlög Íslands í slíkri styrjöld yrðu því að öllum líkindum þau, að strax í upphafi styrjaldarinnar hitti eldflaug með kjarnorkusprengju í oddinum Keflavík (eða stór Reykjavíkur-svæðið).

Hin s. k. „Dauðaskýrsla“, sem dómsmálaráðuneytið lét nefnd sérfræðinga gera árið 1962, fjallar um háskann af herstöðvum og um kjarnorkusprengjuna o. fl. því viðvíkjandi. Í henni kemur fram m.a., að allt að 60—70% Íslendinga myndu farast í slíkri styrjöld, sem hér um ræðir. Auk þess myndu svo til allir verða fyrir einhverskonar áverkum af völdum geislavirkni. Eða með orðalagi Sverris Kristjánssonar sagnfræðings, ef Ísland lánar sjálft sig undir herstöð í slíkri styrjöld, þá verður ekki tölud íslenzk tunga á þessum hnetti, nema kannski á vestur-íslenzkum elliheimilum í Kanada. — Hinsvegar, ef engin herstöð væri hér á landi, gæti Ísland orðið einn af fáum griðareitum á jörðinni í þeim vitfirrta darraðardansi, sem ný stórstyrjöld yrði.

Einnig er rétt að minna á þá stjórnfræðilegu staðreynd, að í raun er bandaríski heraflinn sterkasti valdaaðilinn í landinu, í krafti vopna sinna, ef hann vill beita valdi. Bandaríski heraflinn á Keflavíkurflugvelli er þannig beinlínis mesti ógnvaldur öryggis íslenzkra borgara, enda er hann hér eingöngu til að gæta bandarískra hagsmuna og öryggis bandarískra borgara.

EFTIRMÁLI

Ég vil koma á framfæri þökkum til Bergs Sigurbjörns-sonar og Kjartans Ólafssonar fyrir ágæta aðstoð við öflun gagna.

Einnig vil ég þakka þeim félögum mínum Presti Ásmundssyni og Magnúsi Snædal fyrir prófarkalesturinn.

Sérstakar þakkir vil ég færa Gunnari Karlssyni fyrir prófarkalestur á 2. útgáfu og gagnlegar ábendingar.

Hafi þeir allir þakkir góðar fyrir sitt framlag.

— — —
I upphafi lýsti ég því yfir að þessi ritgerð væri tilraun til að leggja góðum málstað lið.

Ef til vill hefur sú tilraun mistekizt og þessi u. þ. b. 8000 orð til einskis skrifuð og ef til vill hefur Jóhannes úr Kötlum rétt fyrir sér, er hann kveður:

„Eitt er það ljóð
sem orðvana
vekur af dáí
dumba þjóð:

blóð!“

HEIMILDASKRÁ

(Til frekari fróðleiksöflunar skal lesendum bent á eftirtalin rit, sem flest hver hafa verið notuð sem heimildir að þessum bæklingi).

Ásmundur Sigurðsson: „Marshall-aðstoðin,“ Réttur 1952, 36. árg.
1. hefti.

David Horowitz: Bandaríkin og þriðji heimurinn, útg.: Mál og menning 1968.

— Kalda stríðið, útg.: Mál og menning, 1972.

Einar Olgeirsson: „Marshall-„gjafirnar“,“ Réttur 1953, 37. árg.
1. hefti.

— „Hvernig þeir komu,“ Stúdentablaðið 1971, útg.: Hátiðarnefnd 1. des. H. I.

Gunnar Benediktsson: Saga þín er saga vor, útg.: Heimskringla, 1952.

Gunnar M. Magnúss: Virkið í norðri I—III, útg.: Ísafoldarprents miðja 1947—1950.

Gylfi P. Gíslason: Marshall-áætlunin (fyrirlestur fluttur 25. apríl 1948), útg.: Helgafell, 1948.

Jóhann Sæmundsson: Sjálfstæði Íslands á atómöld (ræða flutt 1. des 1953), útg.: Stúdentaráð H. I., 1953.

Steingrímur Gautur Kristjánsson: „1. des.,“ Tíminn, 1968, 1. des.

V. I. Lenin: Heimsveldisstefnan, útg.: Heimskringla, 1961.

Alþingistíðindi: 1946 A—B (aukaþing), 1948 A, 1951.

Dagfari: 1961—1966, útg.: Samtök hernámsandstæðinga.

Frjáls þjóð: 1.—5. árg. 1952—1957, útg.: Huginn (Þjóðvarnarfl.).

Íslenzkar raddir, útg.: Samtök hernámsandstæðinga, 1961.

Réttur: 33.—37. árg. (1949—1953), 51. árg. 1968, 1. hefti o. fl. hefti.

Rit Þingvallafundar: útg.: Samtök hernámsandstæðinga, 1961.

Samningar Íslands við erlend ríki: útg.: Utanríkisráðuneyti Íslands, 1963.

Tímarit Máls og menningar: 1. og 2. hefti 1949, 2. hefti 1945 o. fl.

Öldin okkar: 1931—1950, útg.: Iðunn, 1951.

Auk þess ýmis dagblöð, dreifimiðar, tímarit og fleira, sem of langt yrði að telja upp.

Ennfremur vil ég nefna Sóleyjarkvæði Jóhannesar úr Kötlum (útg.: Æskulýðsfylkingin, 1969), þó trauðla sé hægt að flokka þau undir heimildir beinlínis.

E31049

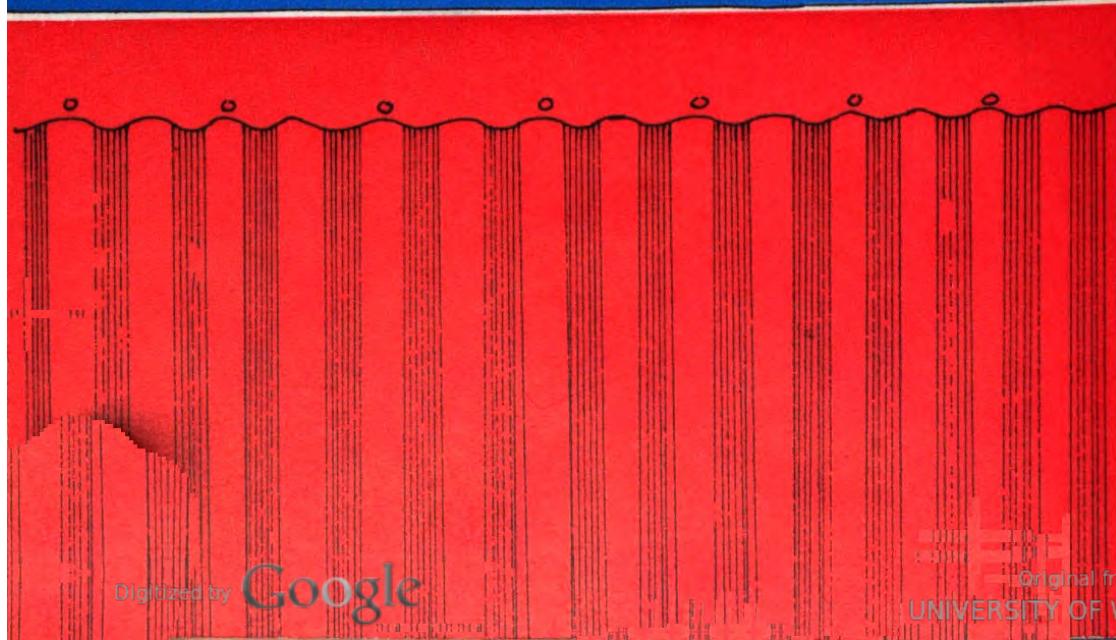
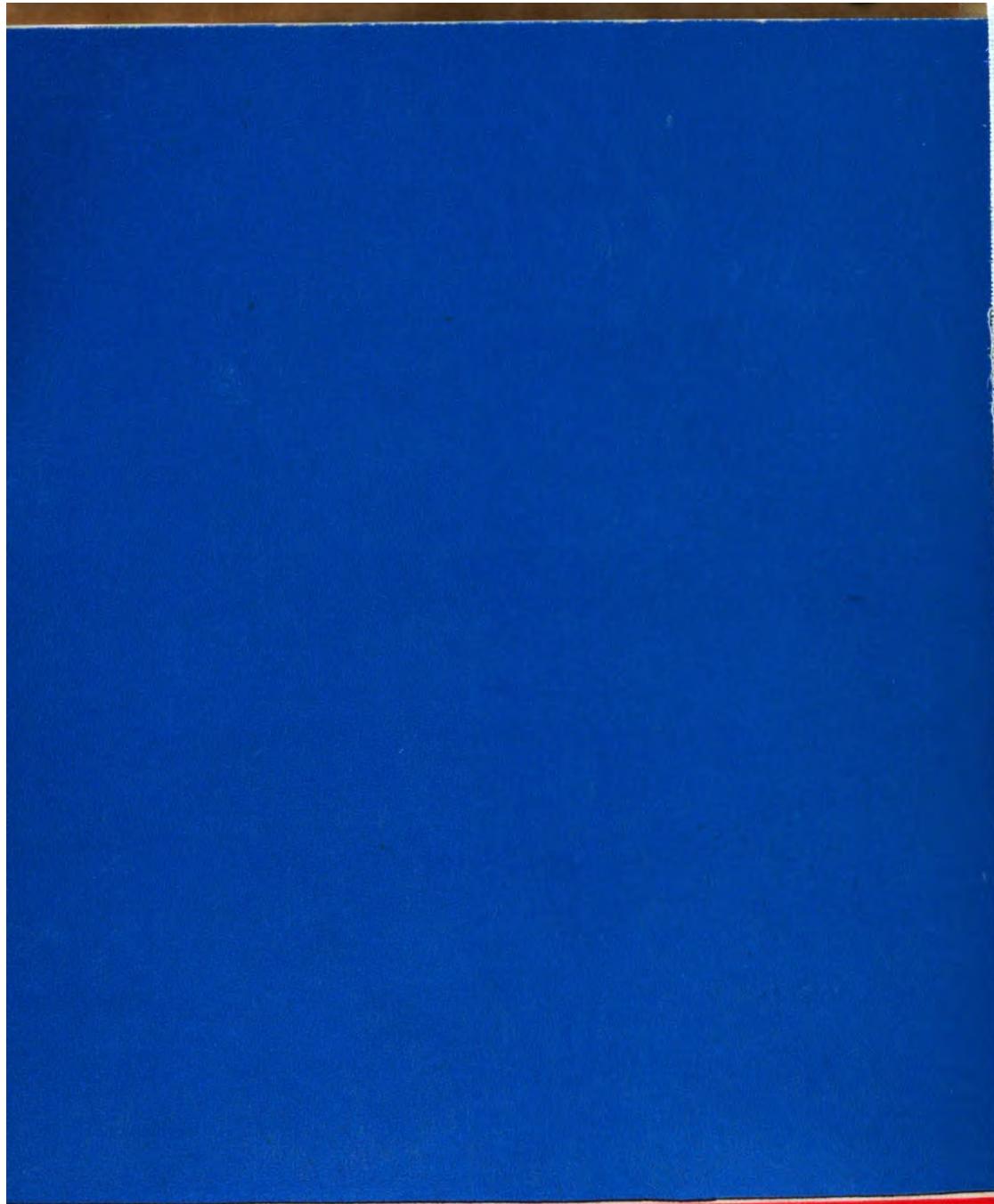
EFNISYFIRLIT

	bls.
Formáli	3
Inngangur	6
1. Fyrsti hluti. (Síðari heimsstyrjöldin)	7
1.1 Í gini brezka ljónsins	7
1.2 Koma hins bandaríksa hers	10
1.3 Aðdragandi Keflavíkursamningsins og Keflavíkur-samningurinn 1946	13
2. Annar hluti. (Heimsvaldastefnan)	18
2.1 Marshall-féð (samningur um efnahagssamvinnu) ...	19
2.2 Inngangan í hernaðarbandalagið NATO	24
2.3 „Varnarsamningurinn“ — Ísland hersetið á ný ...	27
3. Þriðji hluti. (Amerísku áhrifin)	29
3.1 Efnahagsleg áhrif	29
3.2 Menningarleg áhrif	31
3.3 Frelsi og öryggi	34
Eftirmáli	38
Heimildaskrá	39

89017681123

40

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

89017681123

b89017681123a